

Irodalomszociológiai kutatások Maros megyében II.

A könyv és az olvasás helye a mai falu szellemi életében

A könyv és az olvasás kapcsolatát semminemű szociológiai vizsgálat nem szűkítheti le térbeli, közigazgatási egységekre. A falu mint földrajzi-gazdasági és települési egység nem szakítható el a társadalom egészétől. Mozgástörvényei az egész társadalom fejlődési irányát követik. A térbeli polarizálódás falu—város kölcsönös összefüggésein, egymást kiegészítő és egymásrautaltsági szerepén kívül fejlődési fokozatot is kifejez. A fejlődési fokozattól függően *különböző értékrendszerek* szabják meg az egyének, csoportok *életmódját, kulturális magatartását*. Tehát csakis a társadalmi valóság konkrét talaján létrejött differenciáltság, tagozódás figyelembevétele alapján állíthatunk fel olyan vizsgálattípust, mint a *falusi olvasó*.

Az olvasót általában a tudatosság, rendszeresség és a választás képessége jellemzi. Erre az olvasóra „épít” az író műve megírásakor, és számít rá a kritika is a mű elbírálásában. Ez az a társadalmi háttér, amely az irodalmi tényből társadalmi tényt is alkot. Ha most az olvasót *társadalmi helyzete, műveltségi foka* révén *meghatározott helyzetben* vizsgáljuk, szükségszerűen fel kell ismernünk azt a kapcsolatot, amely közölte s az általa elfogadott értékrendszer közt fennáll.

A termelési viszonyok gyökeres megváltozása, a szövetkezeti mezőgazdaság fejlődése és az iparosodás létrehozta azt a rendkívül sokrétű *társadalmi szerkezetet, amelyre a mai falu kultúrája, szellemi világa ráépül.*

„Hová lettek az olvasók?” — kérdezi a *Művelődés* egyik figyelemreméltó elemzése, mely a könyvtárügy és a falusi könyvolvasás kérdéseit veti fel a bihari falvakban folytatott ankét ürügyén. A cikkíró rámutat arra, hogy az idézett bihari ankét szerint Tenkén, Cséffán, Bátorban, Széplakon, Székelyhídon, Barátkán és még sok helységben a könyvtárhasználók, tehát presumptív olvasók száma a községek lélekszámához viszonyítva két-három százalék között ingadozik, majd így zárja elemzését: „Az ankét hatásosabb-eredményesebb lett volna, ha a hagyományos lehetőségek felsorolása helyett (inkább előtte!) mélyebbre szánt az olvasók lemorzsolódása okainak a kiderítésében.” (*Művelődés*, 1976. 3. 39.) E tanulmány keretében igyekeznünk is választ adni a feltett kérdésre és egyben felhívásra, de mielőtt a szükséges módszertani „mélyszántás”-hoz kezdenénk, arra is utalunk, hogy az, ami az érintett Bihar megyei falvakra vonatkozik, nem kisebb mértékben érvényes Maros megye sok-sok falujára is. Ezzel kapcsolatban két adatot közlünk. Az egyik az 1968-ban bejegyzett, a másik az 1975-ben nyilvántartott olvasók száma. Maros megye falusi könyvtáraiban 1968-ban összesen 94 482 olvasó szerepelt, 1975-ben pedig 43 471. Hét év alatt nem kevesebb, mint 51 000 személlyel csökkent a falusi könyvtárak olvasóinak száma. Arra a kérdésre azonban, *hová lettek az olvasók*, nem lehet csupán egyetlen ankét alapján válaszolni. Nem az ankét, hanem a falu társadalmi valósága az, amiből a választ megkaphatjuk. E helyütt egy tényre emlékeztetünk: a fiatalok jelentős része — ez világjelenség — városba áramlik. Velük az iskolázott emberek bizonyos hányada hagyja el a falut. Ez a — máskülönben természetes és haladást jelző tény *választ adhat a falusi könyvtárak olvasói számának alakulására is*. Az olvasók számának csökkenésére azonban a falusi fiatalok eltávóztatása csak részben ad magyarázatot, ugyanis a falusi munkaerő jelentős része csak részlegesen vagy időszakosan kapcsolódik a városhoz. A város befogadja a faluról jött munkaerőt, de mint lakost csak olyan mértékben, ahogy a lakásfejlesztés megengedi. Így jött létre a mai falu életében az a helyzet, amelyet *városi munkával és falusi életmóddal* kell kifejeznünk. A falusi életmódban döntő tényező a *hagyományos érték- és normarendszerhez való alkalmazkodás*. A városi munka és városi életmód egyes elemei pedig alapvetően más értékrendszert hoztak létre a falusi fiatalok életében. A gyűjtés, vagyonszerzés (mely sajátja volt az egykori falunak és az idős falusi nemzedéknek) nem jellemzi a mai fiatal falusi nemzedéket, amelynek többsége csak *ideiglenesen lakik még falun*, és ellenkező kulturális magatartást képvisel az öregekkel szemben. Ennek az új nemzedéknek életformája: ledolgozni a nyolc órát; a szabad időt városban szórakozással eltölteni; hazamenni, aludni, pihenni. Így hát a falu kulturális életében az iskolázott, *művelődésre, olvasásra, kulturális-szellemi tevékenységre leginkább hivatott nemzedék* épp a fenti okok miatt kis mértékben vesz részt. A művelődési otthon és a hozzá

kapcsolódó könyvtár tehát a falusi fiatalság foglalkozási-munkahelyi és szórakozásbeli igényeinek nem minden tekintetben felel meg. A falusi fiatalság ugyanis ipari tevékenysége, szellemi tájékozódásának racionalista, izlésvilágának (kvázi) modernsége s a divatok miatt is, elvárásaiban különbözik a falu hagyományos értékrendszerére épülő kulturális intézményektől. Az új falusi nemzedék új életforma és kulturális magatartás útjára lépett.

A községek kulturális élete elválaszthatatlan az életmód városiasodásától. Az idősebb falusi nemzedék életszükségei és elvárásai a fiatal nemzedéknek a családon belüli jelenlétéhez kapcsolódnak. A szülők, ha városias formában megújítják „külső” életüket — átépített vagy új ház, modern lakberendezés formájában —, tekintettel vannak a gyermekeik iskolázottságának s foglalkozási szintjének megfelelő igények kielégítésére is. Az anyagi életmód változásai azonban nem járnak szükségképpen együtt a szellemi igények növekedésével.

A szellemi igény legjobb fokmérője a könyv iránti szükséglet.

Az alábbiakban Maros megye 91 községében lakó 415 506 személyre vonatkozó könyvvásárlás adatait közöljük (összevontan, 12 körzetre csoportosítva és egy főre jutó lej értékben):

	1973	1974	1975	1976*
Bonyha	6,50	6,54	5,20	5,38
Radnót	4,90	4,32	5,87	5,04
Ludas	15,50	15,23	17,31	14,00
Nyárádszereda	6,80	8,05	8,87	7,50
Marosvásárhely	5,96	9,63	8,86	6,43
Régen	3,34	4,33	5,33	4,30
Mezőrűcs	3,23	4,57	4,33	4,14
Segesvár	3,94	2,69	2,48	1,79
Sármás	5,06	3,81	4,49	3,97
Erdőszentgyörgy	10,01	11,35	12,32	9,32
Szováta	16,96	23,80	24,55	16,47
Dicső	7,86	5,67	5,86	5,50

* Csak az első három évnegyed adatai.

A táblázat adatainak átlagos értékétől eltér három körzet: Ludas, Erdőszentgyörgy és Szováta. Az e központokhoz tartozó szövetkezetek könyvvásárlásának egy főre jutó értéke magasabb. Ez nem a nagyobb mértékű könyveladásból adódik, hanem a falusi szövetkezeti boltok, valamint a Ludason, Szovátan, illetve Erdőszentgyörgyön tevékenykedő üzletek forgalmi adatainak összevonásából. (Technikai okok miatt nem tudtuk ezekben a körzetekben elválasztani a városi és falusi szövetkezeti boltok forgalmát.)

Pontosabb helyzetfelmérésre ad lehetőséget, ha abszolút számokban fejezzük ki a 91 község lakóinak könyvvásárlási magatartását:

	1973	1974	1975	1976
Az eladott könyvek összértéke	3 434 000	3 586 000	3 727 000	4 100 000
Az egy főre jutó könyveladás értéke	8,21	8,64	8,97	9,87

Tehát az 1973—1976 közti időszak adatait vizsgálva kitűnik, hogy Maros megye falusi lakosságának (415 506 személy) könyvvásárlási „magatartása” a falusi szövetkezeti boltok szintjén mérve — egy főre jutó átlagértékben kifejezve — 8,92 lej, kikerekítve kb. 9 lej. Ez nem azt jelenti, hogy a mai falusi család költségvetésében nem jutna nagyobb összeg kulturális-művelődési célokra. Egyáltalán nem. Mint már kifejtettük, ennek az az egyik magyarázata, hogy a falu emberének anyagi helyzete és kulturális szükséglete közt még bizonyos eltérés van. A falusi ember ma nem sajnál súlyos tizezreket kiadni vaskerítésre, a ház oldalán végigfutó esőcsatorna cikornyás kiképzésére, a ház külső falának színes mozaikkal, fajanszszal vagy színes festéssel való díszítésére.

A falusi ember költséges diszponibilitása és gavalléros magatartása mutatkozik meg a tömeges, néha több száz főnyi lakodalmak, névnapok, mulatságok alkalmával. Ilyenkor — a menyasszonytáncban — egymást túllícitálják: ki dob több százast a tányérba, ki ad többet a zenészeknek.

A falusi család termelő funkciójának fokozatos átalakulása, tagjainak az ipari és más, nem mezőgazdasági tevékenységben való közvetlen részvétele a háztáji gazdaság kihasználása mellett, kétségtelen, hogy bizonyos fokú anyagi felhalmozás lehetőségét hordozza magában. A falu anyagi és szellemi műveltség jellege eltérő. A mai falunak van miből élnie, de még nem sajátította el a „miért” és „hogyan” mélyen emberi és kulturális tartalmú igényéhez is pozitívan viszonyuló életformáját.

A falun maradók többségükben az idősebb korosztály tagjai. Ezek iskolai végzettsége, általános műveltsége alacsonyabb, ezért a falu kulturális igénye lassabban növekszik. Az ifjúság városba áramlása alapvetően jó és előremutató törekvés, hiszen jobb munka- és életfeltételekhez jutnak, és — hogy a könyvnel maradjunk — nő olvasási igényük is. A fenti megállapítást támogatja az az érdekes és rendkívül biztató jelenség, hogy a faluval szemben Maros megye városaiban, főképpen Marosvásárhelyen az utóbbi időben szokatlan ütemben megnövekedett a könyvtári olvasók száma. Különösen az új lakónegyedekben érezhető fokozott kereslet a könyv iránt. A helyzetkép tisztább lenne, ha összehasonlító tanulmányokkal, felmérésekkel közelítenénk meg ezt az érdekes jelenséget. Azaz: egyrészt fel kell mérnünk a faluról városba költözött fiatal családok kulturális magatartását (különös tekintettel a könyv és az olvasás tényére), és az így nyert adatokat össze kell hasonlítanunk a falun maradt, falun élő és dolgozó hasonló korcsoportok magatartásával. Csakis jól kidolgozott, összehasonlító jellegű művelődésszociológiai felmérések, irodalom- és izlésszociológiai vizsgálatok sora nyújtaná alapot arra, hogy megközelítsük a kérdést: mi a magyarázata annak, hogy anyagi jóléte állandó növekedésével nem tart lépést a falusi lakosság műveltsége?

Következő lépésünk nem a falusi család anyagi helyzete, hanem a munkamegosztásban elfoglalt helye, az ezzel kapcsolatos általános szakmai műveltség szemszögéből fogja megközelíteni a kérdést.

A modern mezőgazdaság új munkamegosztást hozott létre a hagyományos paraszti munkával szemben. A falu aktív mezőgazdasági munkaereje különböző foglalkozási körökben tevékenykedik, és ennek megfelelően különböző szintű szakmai ismereteket és hozzáértést jelentő hierarchikus munkakörök, munkaviszonyok jöttek létre. A kulturális igény feltehetően együtt nő a minőségileg nagyobb hozzáértést, racionalitást követelő munkatevékenységgel és ennek megfelelő javadalmazással. Ebből a szemszögéből próbáljuk most megközelíteni az anyagi életmód és a kulturális életvitelhez szükséges eszközök, elsősorban a könyv kapcsolatát a családi háztartásokban.

<i>Anyagi és kulturális javak a családban</i>	<i>Tsz-dolgozó</i>	<i>Állami gazd. dolgozó</i>	<i>Mezőgazdász</i>	<i>Tsz-brigádós Tsz-elnök</i>
saját ház	97,6	92,9	89,1	92,3
hűtőszekrény, mosógép, porszívó, varrógép	38,1	42,3	51,2	54,5
kerékpár, motorkerékpár	45,3	39,1	49,6	27,2
gépkocsi	0,9	1,1	2,3	1,6
rádió, tv, lemezjátszó	48,1	51,3	61,2	59,1
házi könyvtár (5-10 kötet)	16,3	27,1	38,1	29,9
„ „ (10-20 kötet)	8,1	11,2	21,6	18,1
az egy főre jutó jövedelem (lej)	500	610	705	640
1976-ban vásárolt könyvek értéke (lej)	12	16	26	14

A mezőgazdaság különböző ágaiban foglalkoztatott személyeknek munkahe-lyüktől és beosztásuktól, valamint az ennek megfelelő tevékenységtől függően eléggé különböző viszonyuk van a könyvhöz, legalábbis amint az a családban található házi könyvtárak jelenléte, illetve az egy főre jutó jövedelem és a könyvre költött összeg összefüggéséből kitűnik. A tömegkommunikációs eszközök (sajtó, rádió, televízió) jelenléte a családban már önmagában is feltételezi bizonyos szintű kulturális élet kialakulásának lehetőségét. A kulturális felemelkedés nyújtotta lehetőségekkel való élés azonban nem jelentkezik egyforma erővel a falusi családokban. Az olvasáshoz és a tömegkommunikációs eszközökhöz való viszony a munkamegosztásban elfoglalt helytől igen érzékenyen befolyásoltan módosul (100 személyre jutó, nem százalékos megoszlásban).

	<i>Olvás</i>		<i>Tömegkommunikáció</i>		
	<i>Rendsze- resen</i>	<i>Alkalm- szerűen</i>	<i>Sajtó</i>	<i>Tévé</i>	<i>Rádió</i>
tsz-dolgozó	8	3	49	27	36
állami gazdasági szakmunkás	14	4	52	41	48
mezőgazdász	11	5	61	59	61
faluról városra ingázó szakmunkás	13	4	68	71	59
agrárszakember	85	10	100	98	91
tsz-nyugdíjas	14	9	51	28	37
tsz-dolgozó háztartásbeli	7	2	14	42	37

A fenti adatok már valamivel közelebb hoznak ahhoz a kérdéshez, hogy mi határozza meg a kulturális lehetőségekkel való élés és azon belül az aktív olvasás jelenségét. Mint látható, a falu foglalkozási szerkezetén belül lényeges eltérések vannak attól függően, hogy milyen általános műveltséget és szakismeretet kíván valamely mezőgazdasági vagy ipari szakmunka. A rádióhallgatás, televíziónézés, a sajtó- és könyv olvasáshoz való aktív viszonyulás gyakorisága alapján a következő intenzitási sorrendet állapíthatjuk meg.

1. agrárszakember (magas szakmai képzés)	0,384
2. falun élő (városban dolgozó) ipari munkás (általános iskola + szakiskola)	0,215
3. mezőgép-állomások szakmunkásai (általános iskola + szakiskola)	0,197
4. állami gazdaságok szakképzett dolgozói (elemi iskola + szaktanfolyam)	0,159
5. tsz-nyugdíjas (átlag 4-6 elemivel)	0,139
6. tsz-ben dolgozó férfiak (korcsoporttól függően 4-5 osztályos elemi iskolai végzettséggel)	0,123
7. tsz-ben dolgozó nők (háztartásbeliek) (korcsoporttól függően, 3-4, illetve 5-7 osztályos elemi iskolai végzettséggel)	0,102

A kulturális javakkal élés intenzitása tehát mély társadalmi meghatározottságú. Döntő erővel érvényesülnek itt a foglalkozás, szakképzés, iskolai végzettség, nem és életkor tényezői. A fenti sorrend első helyén a legmagasabb iskolai és szakmai műveltséggel rendelkező agrárszakemberek állanak. Magasabb kultúrájuk révén magasabbak a kulturális igényeik is. A sorrend legalján állnak a tsz-ben dolgozó nők, illetve az idős korosztályhoz tartozó, alacsony iskolai végzettségű férfiak. Rendkívül biztató jelenség azonban a mezőgazdaság leghaladóbb, legforradalmibb része, a *gépesítési szakemberek viszonylag jó kulturális és olvasói magatartása*, mely közvetlenül az iparban foglalkoztatott falusi réteg után következik.

Falusi olvasóink bemutatása

Felmérésünk olvasórétegének demográfiai-társadalmi jellemzői általában megegyeznek a falu aktív mezőgazdasági népességének kor-, nem- és foglalkozásbeli szerkezetével. A vizsgált csoportban 68 százalék a nők és 32 százalék a férfiak aránya. Életkori megoszlás szerint a legkisebb rész a 20—25 éveseké (alig 18 százalék; a 26—35 éveseké 12; a 36—55 év közöttieké 30; az 56—65 év közöttieké, illetve a 65 éven felüliek aránya 40 százalék. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a nemek közti eltérés korcsoportok szerint változik, mégpedig mindegyik korcsoportban a nők több mint felét vagy megközelítőleg kétharmadat alkotják. A népesség foglalkozási összetétele így alakult: a) tsz-tag földműves 48, b) állami gazdaságbeli dolgozó földműves 11, c) kertészeti-szőlészeti munkás 9, d) mezőgépész 22, tsz-brigádós és tsz-elnök 5, e) mezőgazdasági technikus, középfokú szakaszemélyzet 3, f) agronómus, állatorvos, állattenyésztő mérnök 2 százalék.

Az iskolai végzettség csoportok szerinti bemutatását itt mellőzzük. Bármennyire is jelentős szerepe van az iskolai végzettségnek az olvasói magatartás és főképpen a tudatos könyv olvasás és az ízlés kialakulása szempontjából, hangsúlyozzuk, hogy minket ez a tényező inkább a társadalmi helyzet, életmód és kultúra-igény kapcsolatában érdekel.

A legérdekesebb és egyben a legjelentősebb az olvasás, az olvasáskultúra és ízlés kialakulására a szabad idő, illetve a falusi dolgozók hétköznapi és vasárnapi időbeosztása. A hétköznapi időbeosztást egyheti időmérleg elemzése alapján vizsgáltuk, illetve ismételt és összehasonlító mérlegeket (tavaszi-nyári, őszi és téli mezőgazdasági idénymunkák) figyelembevételével készítettünk. A koratavaszi-késő-őszi és téli hónapok kivételével általában a következőképpen alakult ki: napi 10-12 órai munkaidő + háztáji munka + pihenés (átlag 1-1,5 óra). A pihenés kategóriájába sorolják be a család körében eltöltött beszélgetési időt, rádióhallgatást és televíziónézést. Munkaigényes évszakban az alvás ideje 6-7 óra. Aktív szabadidő-tevékenység általában az összes foglalkozási kategóriákat számítva nincs. Lényegesen módosul az időbeosztás és a szabad idő vasárnap.

Egyik 1976. októberi vasárnapját 100 mezőgazdasági dolgozó a következő tevékenységgel töltötte (egy személy több tevékenységet is végzett):

alvás, pihenés	65	újságolvasás	27
háztáji munka	38	rádióhallgatás	18
szomszédi segítség (kaláka)	11	televíziónézés	76
kultúrótthon	5	olvasás	5
mozi	3	futballmérkőzés	18
barátok, vendégség	14		

A fenti időbeosztás természetesen nagymértékben módosul attól függően, hogy milyen foglalkozási és korcsoportba tartozik az illető személy. A fiatalabb nemzedék inkább a modern hírközlő eszközöket veszi igénybe. Szabadidő-vizsgálatunk gyakorlati jelentősége, a falusi olvasókkal való kapcsolat és foglalkozás időbeli lehetősége szempontjából vehető figyelembe.

Kik a tulajdonképeni olvasók?

A vizsgálatunkba bevont több mint 1200 személyt Maros megye demográfiai, településföldrajzi és gazdasági helyzetének megfelelően — módszertani megfontolásokból — övezetekbe osztottuk (Marosvásárhely, Segesvár, Szászrégen, Szováta, Nyárádszereda, Ludas-Sármás), és így vizsgáltuk a könyvhöz való viszony különböző szempontjai alapján. Egy ilyen lényeges szempont az *intézményesített olvasás*, a *könyvtári tagság*. Ha minket egy adott társadalmi csoport olvasáskultúrája érdekel, csakis azokat a számadatokat vesszük figyelembe, amelyek vizsgálódásunk szempontjából mérvadók. Ha a differenciált megközelítés és szelektív adatgyűjtés követelményét nem tartjuk be, félrevezető megállapításokra jutunk. Néhány példa felmérésünk anyagából:

Nyárádmagyarós olvasó-létszáma (a könyvtári tagság alapján) 1976 novemberében 213; ebből 147 iskolai tanuló; a fennmaradó 66 személy háztartásbeli, értelmiségi, nyugdíjas, munkás és aktív földműves.

Makfalva község olvasó-létszáma 1976. október 30-án 117; ebből 90 iskolai tanuló, 12 tisztviselő, 7 földműves, 10 munkás.

Itt most nemcsak azt a jelenséget vizsgáljuk, hogy Nyárádmagyaróson több mint ezer könyvtári tag olvasóból (1974) felmérésünk időpontjában (1976. november) már csak 213 könyvtári olvasót találtunk, hanem azt, hogy mi a magyarázata annak, hogy a földművesek viszonylag kicsiny hányadát alkotják az olvasóknak?

A városi könyvtárak tagságának állandó (sőt 1976-ban szokatlan arányú) emelkedése mellett más tendenciát mutat a falusi könyvtárak helyzete.

Maros megye 91 községi könyvtárára vonatkozó tízévi (1966—1976) statisztikai adatok alapján a következő a helyzet:

	1966	1970	1972	1974	1975	1976
kötetszám	560 000	856 000	884 000	937 000	971 000	1 millión felül

Az 1976-os év könyvtári olvasóinak csökkenő tendenciáját véve alapul legjobb feltételezéseink szerint 1976-ban Maros megye községi könyvtárainak tagsága 40 000 körül van.

Milyen foglalkozási-társadalmi rétegekből tevődik össze 1976-ban a községi könyvtárak olvasóközönsége? Az olvasók derékhatát, 80 százalékát az iskolai tanulók alkotják, technikus, tisztviselő 8, falun élő ipari munkás 2, falun élő és a mezőgazdaságban dolgozó 10 százalék. Konkrét számban kifejezve 4000-4100 személyt tekinthetünk (a mezőgazdasági munkaerőből) könyvtárolvasónak. De tovább kell mennünk, és meg kell néznünk azt, hogy a megye falusi összlakosságához viszonyítva mit jelent 40 000 falusi olvasó és ebből 4000-4100 mezőgazdasági dolgozó.

Maros megye összlakossága 1975-ben 615 000 fő. Falun él 415 000 (100 százalék). Ebből könyvtári olvasó 40 000 (10 százalék); mezőgazdasági népesség 127 000. A ténylegesen dolgozók 5 százaléka könyvtári olvasó. Ha a megye összlakosságához viszonyítjuk az összes községi könyvtári olvasókat, akkor 10 százalék, ha azonban mélyebbre szántunk, és a falun élő lakosságból csak az aktív mezőgazdasági munkaerőt vesszük alapul, és ennek számítjuk ki olvasói részarányát, akkor a legjobb esetben 5-6 százalékot kapunk.

A felmérésünk szempontjából döntő kérdésre, nevezetesen arra, hogy az aktív mezőgazdasági népesség kultúrájában milyen helyet foglal el a könyv, a lehető legrészletesebb felmérés alapján a választ megadhattuk. Mielőtt azonban a könyvtári olvasók alakulására vonatkozó, eléggé száraz és rideg világú fejtegetésünket lezárnánk, csak annyit jegyzünk meg, hogy nemcsak a száraz statisztikai tényeket, hanem a falusi könyvhónap kapcsán a magyar nemzetiségi sajtóban közölt írásokat is alaposan átnéztük. Ha mindazokat a cikkeket, amelyek a falusi könyvhónapra íródtak, összegyűjtjük, kerek esztendeig van mit olvasnunk.

A falu irodalmi műveltségének négy forrása

Honnan, milyen utakon jut el a könyv a mai falusi olvasóhoz? Akinek célja a művelődés, az anyanyelvű irodalmi műveltség ápolása és fejlesztése, szembeállítjuk a célhoz vezető utak és eszközök gyakorlati kérdéseivel. Ma falun négy alapvető forrásból meríthet az irodalmi műveltségre vágyó olvasó: 1. községi könyvtárak, 2. falusi könyvesboltok (illetve könyvrészelek), 3. családi könyvtárak, 4. a sajtó, a rádió, a televízió irodalmi műsora, valamint a színházak és mozik bemutatása (irodalmi feldolgozásokból származó színjátékok és filmek. (Nem hanyagolható el mindezek mellett a falusi művelődési otthonok műkedvelő színjátszó csoportjainak tevékenysége nyomán falura kerülő mai témájú egyfelvonásosok vagy régi népszínművek bemutatása. Ezek szintén a falu irodalmi műveltségének gyarapítását segítik elő, s ez a megállapítás különösen érvényes napjainkra, amikor is a Megéneklünk Románia fesztivál olyannyira föllendítette a műkedvelők tevékenységét.)

Az irodalmi műveltség e négy forrásának tájképnél ma oly divatos ökológiai vizsgálat módszerével élve, a következő vázlatos helyzetképet kaptuk:

1. Maros megye 91 községének könyvtárai elhelyezésük, állapotuk szempontjából is tükrözik a könyv „társadalmi-kulturális státusát”. Általános törekvés, hogy mindenütt a községközpontban, jól megközelíthető helyen, tágas, tiszta és jól fűthető helyiségben helyezték el a könyvtárat. Vannak községek (Nyárádmagyarós, Makfalva), amelyek könyvtári helyiségei bátran vetekedhetnek bármelyik városi (kerületi) könyvtárával, és vannak más községek, főleg a Mezőségen vagy a Maros felső völgyében, ahol a könyv még nem kapott Minervát megillető hajlékot. A könyvtárak állományáról most nem beszélünk, elég csupán azt megjegyeznünk, hogy megújításra szorul. A könyvek nem kicsiny része régi kiadás, és ez a könyvállomány fizikai állapotán is meglátszik (legalább egynegyede kopott, elrongyolódott, agyonlapozott, tönkrement könyv), a helyiségek bizonyos hányada pedig vizes, fűtetlen, rossz. Jelenleg a könyvtárak egy része önkéntességre felkért pedagógus, aki a havi tiszteletdíjért a legjobb esetben átveszi a megyeszékhelyről küldött könyvcsomagot, beiktatja, és felső kérésre az olvasók statisztikáját elkészíti. A fennmaradó egyharmadot tsz-könyvelőnk, pénztárosok, raktárnokok alkotják.

2. A falusi szövetkezeti hálózat könyvesboltjainak, könyveladási részlegeinek megjelenése már önmagában is a falu kulturális felemelkedésének egyik igen jelentős lehetősége. A falusi szövetkezeti kereskedelem számára a könyv, a szocialista piac törvényei alapján gazdasági-kereskedelmi kategória, áru. Ez természetes, hiszen a világon mindenütt, ahol könyvet eladnak, a piaci kereslet és kínálat törvényei alapján áruforgalom létezik. Az áruforgalom szerkezetében minden árunak hasznat hozó fajsúlya van, és ebből a szempontból a könyv sem kivétel. A könyv azonban mint árucikk, a közszükségleti vagy tartós fogyasztási javak, lakberendezési, ruházati és luxuscikkek végtelen sorában még nem kapta meg a maga megillető helyét. A falusi boltkezelőknek inkább teher, mint bevételi forrás. Emiatt porosodnak nem egy helyütt az üzlet, raktár mélyén kibontatlanul és eladatlanul a könyvek. A falusi boltostól általában elkapkodják az árut, nincs tehát hozzá- szokva a reklámhoz, nem is ért a könyvpropagandához, írók-költők műveinek prezentálásához.

Ha a legjobb szándékkal és hozzáértéssel közeledne is a boltos a könyvek eladásához, ha ezek nem felelnek meg a helyi lakosság igényének és keresletének, nem tudja eladni. (Sok városról falura vetődött értelmiség megglepetten fedez fel falun értékes és jó könyveket, amelyekhez városban egyáltalán nem lehet hozzájutni!)

3. Ha valakit meg akarunk ismerni, és otthonában felkeressük, minden bizalommal könyvtára az, ami sok mindent elárul. Lényeges kérdés, hogy a falusi családok könyvei milyen mértékben mutatnak utat a falusi ember lelkivilága, szellemi igénye és ízlése megismerésében. Helyzetfelmérést végeztünk 1267 családnál.

A felállított mérce (legkevesebb 5 jó könyv) alapján 391 családban találtunk könyvvállományt. A falusi családok 30 százaléka tehát rendelkezik valamelyes könyvvel. Ez az arány sokkal jobb, mint az olvasóké. Minden 100 falusi családban 30 könyvtár — ez már valami. Kis számú könyvet találtunk (a százalékos megoszlás a következő: 40 százaléknál 5—10 könyvpéldány; 30 százaléknál 10—30; 15 százaléknál 30—50 és 15 százaléknál 50-n felüli könyvpéldány). Egy falusi földműves család esetében sem találtunk olyan könyvvállományt, amely megközelítette volna a 100 könyvet. A saját könyvvel rendelkező családok 80 százalékában a könyv nem a szülők, hanem iskolás gyermekeik útján került a családba. (Itt mutatkozik meg az iskola mint kultúrafejlesztő tényező: a gyermek mint kultúraformáló a családban!) Iskolai könyvek, ajándék- és jutalomkönyvek formájában gazdagodik ma a falusi család kis könyvtára. A könyvek elhelyezésének módja igen érdekesen mutat rá a könyv helyére a család szellemi életében. Ott, ahol még a kezdetén tartanak a könyvek gyűjtésének, a család nem rendelkezik könyvespolccal vagy a könyveknek kiszemelt hellyel (a könyhaszokrény tetején, ládában, fiókok alján, mindenütt szétszórtaan hever az a pár könyv, amit a felmérés alapján családi könyvtárnak minősítettünk). A Szászrégen melletti Bátos község egyik jómódú otthonában például a következő kulturális értéksorrendet találtuk: 1. televízió (mint a szoba díszé és legértékesebb darabja), 2. rádió (a falra erősített polcra kirakva), 3. a falon szegre akasztva egymás mellett két karóra, 4. nyolc könyv (ebből három meséskönyv — a könyhaszokrény fiókjában), két regény (a szokrény tetején) és három, népszerű kiadásban megjelent verseskötet (egy ládában). A felületes szemlélőnek ez talán nem mond semmit. Ha azonban a mai, átalakuló falusi család kulturális-szellemi értékrendjében beállott átalakulásról beszélünk, akkor ez a helyzet is sok mindenre vall.

Mi a régi parasztkultúra tárgyi elemeinek a sorsa? Ha eltekintünk a néprajzi kutatók és a falu népművészeti tárgyait gyűjtő városiak keltette konjunkturális helyzettől — ezek a tárgyak (guzsaly, szuszék, szapuló) valahol a padlás, a kamra zugaiban hevernek, mert senkinek sem kellenek, és nincs már sem használati, sem szimbolikus értékük. Mi a helyzet az új kultúra tárgyi elemeivel, elsősorban a könyvvel? Még nagyjából ugyanaz, mint a régi parasztkultúra tárgyi elemeivel. Tehát a réginek már nincs, az újnak (könyv) pedig most alakul ki az értéke. Az új kultúra iránybóla fejlődő tudatos magatartás és értékrend jeleit mutatják azok a családok, ahol már megbecsült helyen van a könyv (tisztaszoba, kombinátszokrény, avagy a toalettükkör alatt levő kis fiókos, polcos részek). Ezeknek a családoknak az életében a könyv már részben divat, részben a társadalmi-kulturális felemelkedés külső bizonyítéka. Ha most már egy lépéssel is közelítünk ezekhez a könyvekhez, és megkérdezzük írójuk nevét, akkor bizony rádöbbenünk, hogy egyelőre még mutatóban vannak ezek a könyvek. Megvásárolták, elrakták őket szépen, de az olvasás egyes családokban csak a későbbi folyamat eredménye lesz.

4. Lényeges azonban, hogy az első lépés a kultúra, az irodalom felé megtörtént. Diadalmasan betört a falu szellemi életébe a rádió és a televízió. A televízió majdnem mindenütt bekapcsolva, a rádió szól, még ha nem figyelnek is oda, a tévére azonban már néznek.

A modern tömegkommunikációs eszközök térhódítása falun sokkal mélyebb jelentőségű, mint ahogy azt a külső, felületes vizsgálat elárulhatná. Nem csupán a kulturális igények módosulásáról van szó. A televízió, a rádió hatása módszeresen és napról napra szünteti meg a régi parasztkultúrára épülő életmod elemeit, és alakítja ki (kezdetben lelki vágyakban, később konkrét elhatározásokban) a városi életmód és -stílus átvételét. Minket most nem a városi életmódhoz való anyagi viszonyulás, hanem a rádió és a televízió irodalmi műveltség- és ízlésbefolyásoló hatása érdekel. És elmondhatjuk, hogy a falusi olvasó ma elsősorban nem a könyv révén — tehát nem a hagyományos gutenbergi úton —, hanem elsősorban a modern hírközlés révén jut el a kulturális és irodalmi érdeklődés szintjére. Egyszóval, a könyv—olvasó kapcsolatban új elem jelentkezett: a kép és a hang; a televízió és a rádió nézője és hallgatója minőségileg egészen új helyzetben jut el az irodalmi érdeklődés világába. A televízió és a rádió irodalmi műsora oly nagy szolgálatot tesz a könyvnek, és oly erős hatást fejt ki, hogy ezt feltétlenül figyelembe kell venni. Nem szabad tehát az irodalmi érdeklődést, sőt magát az olvasás jelenségét sem csupán a könyv és a hagyományos értelemben vett olvasó merev és elhatárolt mezgyéjére szorítani. Felmérésünk egyik eredménye éppen e jelenség megismerése. Bátran állíthatjuk, az olvasó ember és az irodalmi mű közé beépülő hang, kép, játék, mozgás életelevení köelségbe hozza az író és mondanivalóját. Megfigyeléseink alapján ma még a film, a tévéjáték, a színházi előadás erőteljesebb hatással van az olvasóra, mint maga az eredeti mű. Ez valószínűleg az olvasói kultúra és ízlés stádiumával magyarázható. Hiszen minden kiforrott olvasó

tudja, hogy semmi, de semmi nem adhatja vissza, nem teremtheti meg azt a közvetlen személyes emberi élményt és kapcsolatot az íróval és nekünk szóló üzenetével, mint maga a mű és az olvasás. Olyan filmek, színdarabok megtekintése után, mint az *Egy magyar nábob*, *Nyestfiak*, *Elfújta a szél* vagy a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*, *Úri muri*, érezhető az a bizonyos hirtelen jövő (és aztán hirtelen meg is szűnő) érdeklődés a könyvek iránt.

Mit olvasnak Maros megye falvaiban?

A felmérés egyik részét alkotó 17 község (51 falu; 387 személy) olvasmányai 1976-ban műfaji megoszlás szerint:

	<i>Az olvasott könyvek száma</i>	<i>Százalékarány</i>
Szépirodalom (regény, vers, színmű)	702	60,4
Mezőgazdasági szakirodalom (főleg állattenyésztés, kertészet, szőlészet)	338	29
Társadalomtudományi-politikai művek (pártdokumentumok, politikai tömegkiadványok)	64	5,6
Tudományos ismeretterjesztés (népszerűsítő irodalom)	58	5
Összesen	1162	100

A ténylegesen olvasott könyvek tartalmi besorolása után foglalkozási kategóriák szerint megvizsgáltuk a különböző témák irányában megnyilvánuló érdeklődés megoszlását (100 falusi dolgozó válasza alapján):

a) Milyen könyveket szeret olvasni?

	<i>Szépirodalom</i>	<i>Tudomány</i>	<i>Politika</i>	<i>Agrotechnika</i>
tsz-földműves, mezei brigádtag	11	4	2	5
állatgondozó	13	7	3	41
kertészeti-szőlészeti dolgozó	28	19	6	58
traktoros, mezőgépezs	39	27	9	83
tsz-brigádos	12	8	39	23
tsz-elnök	14	7	41	25
agrártechnikus	61	38	19	96
Összesen	168	110	119	331

A fenti táblázat érdekes összefüggést mutat a foglalkozási szerkezet hierarchiájában elfoglalt hely, a beosztással járó szakmai (agrotechnikai) műveltség és a szépirodalmi érdeklődés között. Minél igényesebb munkát végez valaki (mezőgépezs, agrártechnikus), annál nagyobb érdeklődést mutat mind a szaktudományt jelentő agrotechnika, mind az általános műveltséget nyújtó szépirodalom iránt.

Az olvasói érdeklődés szakmai-foglalkozásbeli meghatározottságát, valamint a megkérdezett személyek motivációs struktúráját próbáltuk megismerni a következő kérdéssel (100 mezőgazdasági dolgozó válasza):

b) Mi készletit olvasásra?

	<i>A könyv segjt munkámban</i>	<i>Tetszik, szeretem</i>	<i>Művelődni akarok</i>	<i>Unatkozom</i>
földműves (tsz-tag)	7	78	4	11
állatgondozó	56	38	11	23
kertészeti-szőlészeti dolgozó	67	46	27	18
mezőgépezs, traktoros	89	49	61	2
tsz-brigádos, tsz-elnök	37	19	47	—
agrártechnikus	100	71	18	—

A válaszoló személyek tetszés szerint egy vagy mind a négy lehetséges motivációs választ megjelölhették, és ennek alapján kaptuk meg a fenti, eléggé kifejező (érdeklődést befolyásoló) motivációs megoszlást.

A „tetszik, szeretem, és ezért olvasom“ választ adó személyek kivétel nélkül a szépirodalomra vonatkoztatták motivációjukat.

Az 1976-ban elolvasott szépirodalom műfaji megoszlása:

regény	639	91%
vers	28	4%
mese (folklorfeldolgozás)	21	3%
színmű, dráma	14	2%
Összesen	702	100%

A regény tehát egyeduralkodó szerepet tölt be a falusi olvasók körében. A műfaji megoszlás objektív mérlegelése végett szükségesnek tartottuk még egy kérdés beiktatását: „A szépirodalom köréből milyen könyveket olvas legszívesebben?“ A válaszadó személyek iskolai végzettséghez kötött beosztását is figyelembe vettük.

c) Foglalkozási szerkezet és a szépirodalmi könyvek iránti érdeklődés

	Műfajok				Ízlésszint		
	regény	vers	dráma	egyéb	modern	klasszikus	mai hazai
tsz-földműves	88,2	2,3	—	9,5	9,1	84,8	6,1
állatgondozó	90,9	1,1	—	8,0	8,8	81,2	10,0
kertészeti-szőlészeti							
dolgozó	87,1	3,5	—	9,4	7,9	82,7	9,4
traktoros, mezőgépész	77,4	6,3	—	16,3	9,2	81,3	10,5
tsz-brigádós	83,9	1,9	—	14,2	7,0	82,9	10,1
tsz-elnök	86,1	2,3	—	11,7	3,2	92,8	4,3
állategészségügyi							
technikus	66,9	7,6	1,1	24,4	37,2	52,8	10,0
agrártechnikus	72,6	6,4	1,7	19,3	10,0	71,1	18,9
agrármérnök	66,3	11,1	3,9	18,7	20,0	55,4	24,6
állami gazdasági							
főmérnök	70,2	10,0	2,8	17,0	21,7	58,2	20,1

Amint a fenti táblázat eléggé összevont foglalkozási szerkezete is mutatja, a mai falusi társadalom erőteljes szakmai-iskolai és általános műveltségbeli tagozódáson át fog majd belépni az általános homogenizálódás szakaszába. Minket most ennek a foglalkozási megoszlásnak nem a társadalmi, hanem az irodalom-szociológiai jelentősége érdekel. Három, alapjában jól elkülöníthető csoportra osztható a fenti foglalkozási szerkezetre épülő irodalmi érdeklődés: a) a tsz-földművesek, állatgondozók, kertészeti-szőlészeti munkások, valamint a tsz-brigádósok és -elnökök; b) a mezőgazdaságban dolgozó középkaderek; c) a felsőfokú végzettségű agrárszakemberek. Az a) csoport a regény és általában a klasszikus irodalom iránt érdeklődik, a vers és dráma szerepe figyelembe sem vehető ennél a csoportnál. A b) csoport megoszlása már valamivel kiegyenlítettebb, ennél már jelentkezik az ízlés változatossága. A legkifejezőbb a c) csoport: tagjainak érdeklődése a modern, klasszikus és főképpen a mai hazai irodalom iránt már önmagában is a tudatos választás, tájékozódás jele.

Úgy látszik, a mai irodalom inkább megközelíthető a magasabb műveltségű olvasók, mint az egyszerű parasztember számára. A többnyire 4-5 elemi iskolai végzettségű parasztember gondolkodásában, képi és nyelvi világában nehezen tud meghonosodni a modern kísérletezésen alapuló szépirodalmi írás. Ezért fordul szívesebben a falusi olvasók e csoportja Jókai vagy valamilyen olcsó, sekélyes színvonalú kalandregény felé. A *nem olvasók* népes tábora (90 százalék) ilyen indokokat hoz föl: „Nincs erre időm“ (az összes válaszok 60 százaléka), „Fáradt vagyok“ (15 százalék), „Nem értem“ (20 százalék) és „Nem szeretek olvasni“ (10 százalék).

Felmérésem adatainak közlésével a falu irodalmi műveltségének megismerése irányában szándékoztam újabb lépést tenni — az eddig a sajtóban megjelent riportok helyett — a konkrét szociológiai vizsgálódás eszközeivel. A kialakult kép — úgy gondolom — főlmutat néhány olyan jelenséget, amelyekre eddig nem figyeltünk eléggé, s így módon lehetővé teszi íróknak, kiadóknak, könyvterjesztőknek, könyvtárosoknak egyaránt, hogy jobban megértsék az olvasót.